

УДК 615.1:615.45:658.6:614.253

*В. О. БОРИЩУК¹, канд. фарм. наук, доцент, О. С. СОЛОВІЙОВ¹, канд. мед. наук,
Г. В. ЗАГОРІЙ¹, канд. фарм. наук, доцент,*

*Т. М. КРАСНЯНСЬКА², канд. фарм. наук, доцент, І. В. КЛИМЕНКО¹, канд. фарм. наук,
С. В. АУГУНАС¹, О. В. КИРПАЧ¹, Р. І. БАТТАЛОВА¹*

¹ Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, м. Київ

² Українська військово-медична академія, м. Київ

ІСТОРИЧНИЙ ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ АПТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЇЇ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТА ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

П О В І Д О М Л Е Н Н Я П

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРІОДУ 1930–1960 РР.

Ключові слова: організаційна структура, аптечне будівництво, аптечна справа, історичний генезис

Дослідження стану розвитку аптечної справи в Україні за період 1930–1960 рр. має історичне, наукове та практичне значення.

В цей період було організовано Всеукраїнське аптекоуправління (ВАУ), яке було розташовано, як й інші урядові організації, в тодішній столиці Української РСР м. Харкові. Тому дослідження стану розвитку аптечної служби в Україні має велике значення для удосконалення структури управління фармацевтичним сектором в охороні здоров'я. **Метою** роботи було дослідження розвитку аптечної справи та організації забезпечення населення лікарськими засобами в період 1930–1960 рр.

М а т е р і а л и т а м е т о д и д о с л і д ж е н н я

Об'єктом дослідження були архівні, наукові та публіцистичні матеріали. Використовували методи порівняльного, бібліографічного, історичного, системного, структурно-логічного аналізу.

Р е з у л ь т а т и д о с л і д ж е н н я т а о б г о в о р е н н я

В досліджуваний період (1930–1960 рр.) в аптечній системі відбулися істотні зміни в управлінні аптечною мережею та в організації забезпечення населення лікарськими засобами (ЛЗ) та предметами медичного призначення.

Історичною подією для розвитку аптечної справи була постанова Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету і Ради народних комісарів УРСР від 26. 05. 1930 р. про організацію Всеукраїнського аптекоуправління в м. Харкові, яке мало об'єднати всю аптечну справу в УРСР [8, 9]. Всі 41 окружні аптекоуправління було реорганізовано у відділення ВАУ. У 1930 р. їх налічувалося 18. Штат ВАУ складався із 68 осіб з наявністю секторів: організаційно-інструкторського, планово-економічного, постачання, фінансово-кошторисного та виробничого. В кожному з п'яти секторів встановлювалися робочі групи по профілям. Організаційну структуру управління аптечною мережею УРСР в 1930–1935 рр. подано на рис. 1.

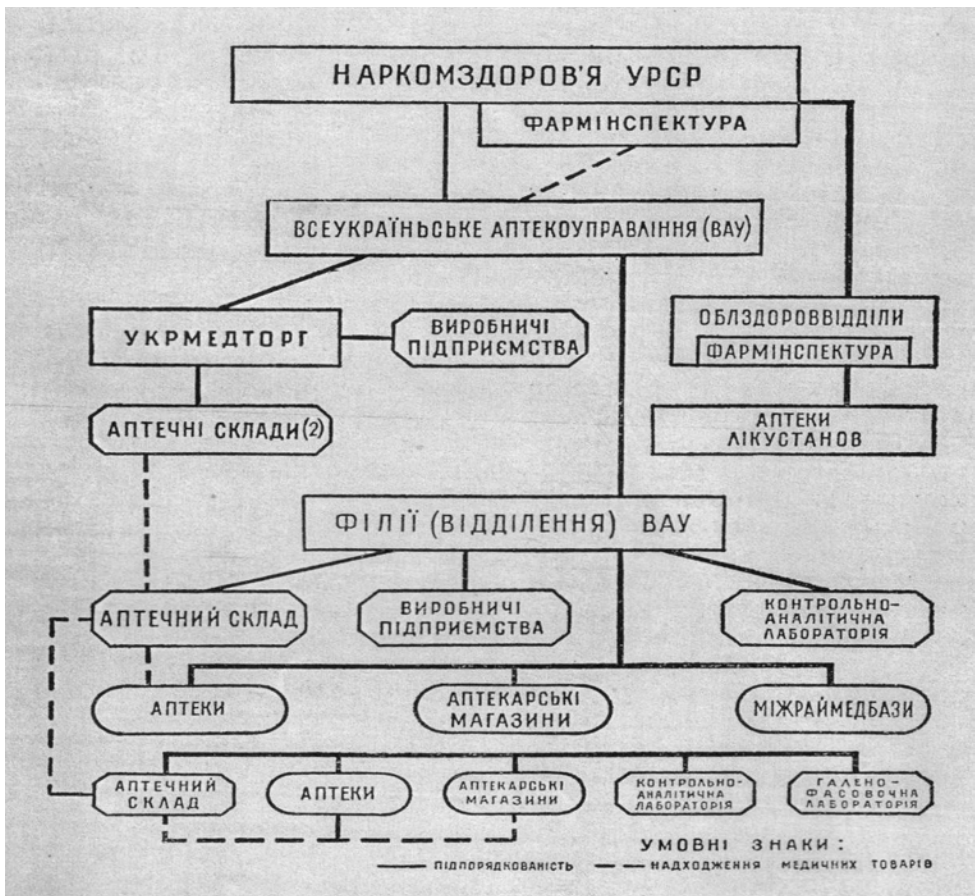

Рис. 1. Організаційна структура управління аптечною мережею УРСР у 1930–1935 рр.

Всеукраїнському аптекоуправлінню було надано право:

- заготовляти медикаменти та медичні товари як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, додержуючись відповідного законодавства;
- організовувати та експлуатувати в межах УРСР аптечні склади, аптеки, лабораторії, підприємства для виготовлення медичних товарів, предмети санітарії і гігієни;

- організовувати необхідні підсобні підприємства;
- відкривати свої відділення на всій території Союзу РСР.

Із чистого прибутку від діяльності 75% мало направлятися до спеціального фонду ВАУ, який призначався на здешевлення медикаментів, поповнення асортименту ЛЗ, організацію контролю їхньої якості та аптечне будівництво. У 1931 р. в УРСР функціонувало 1 123 аптеки, 198 аптекарських магазинів, 25 аптечних складів, а на 01. 01. 1941 р. в республіці вже функціонувало 2 419 аптек, 520 аптечних магазинів, 43 аптечних склади. Значно збільшився відпуск населенню і лікувально-профілактичним закладам ЛЗ і предметів медичного призначення. Так, у 1931 р. було реалізовано ліків і інших медичних товарів на 86,2 млн. руб., а в 1936 р. – на 266,7 млн. руб., у 1940 р. – на 484 млн. руб.

Організаційну структуру керівництва аптечною мережею УРСР у 1935–1941 рр. наведено на рис. 2 [6, 8, 9, 14, 15].

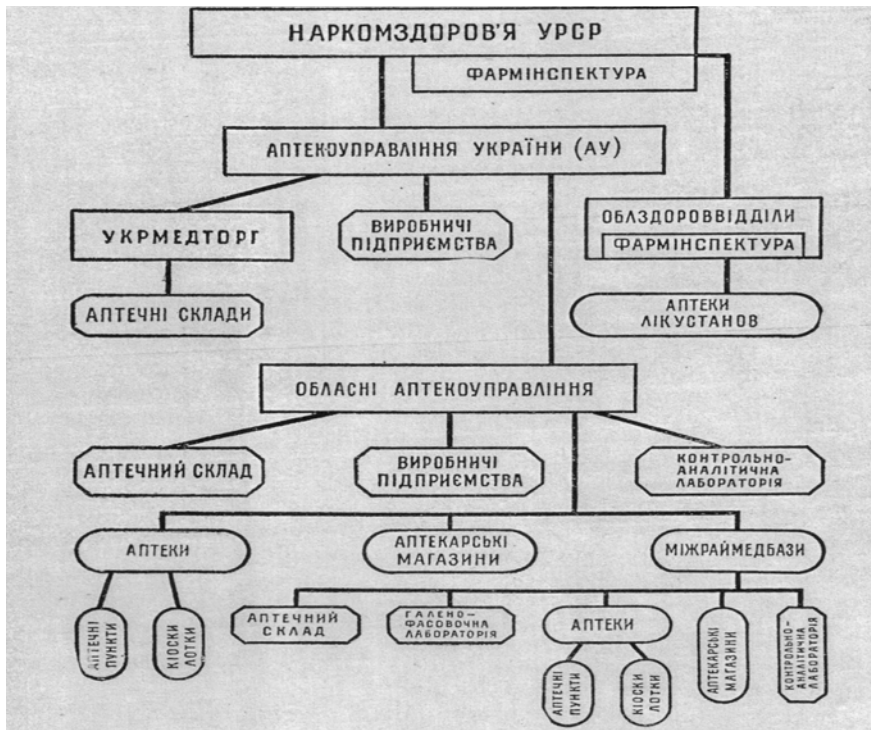

Рис. 2. Організаційна структура управління аптечною мережею УРСР у 1935–1941 рр.

У 1934 р. ВАУ згідно з рішенням Уряду було реорганізовано в Аптечне управління України, а у 1942 р. в Головне аптечне управління МОЗ УРСР.

Організаційну структуру управління аптечною мережею УРСР в 1943–1953 рр. подано на рис. 3 [8, 14].

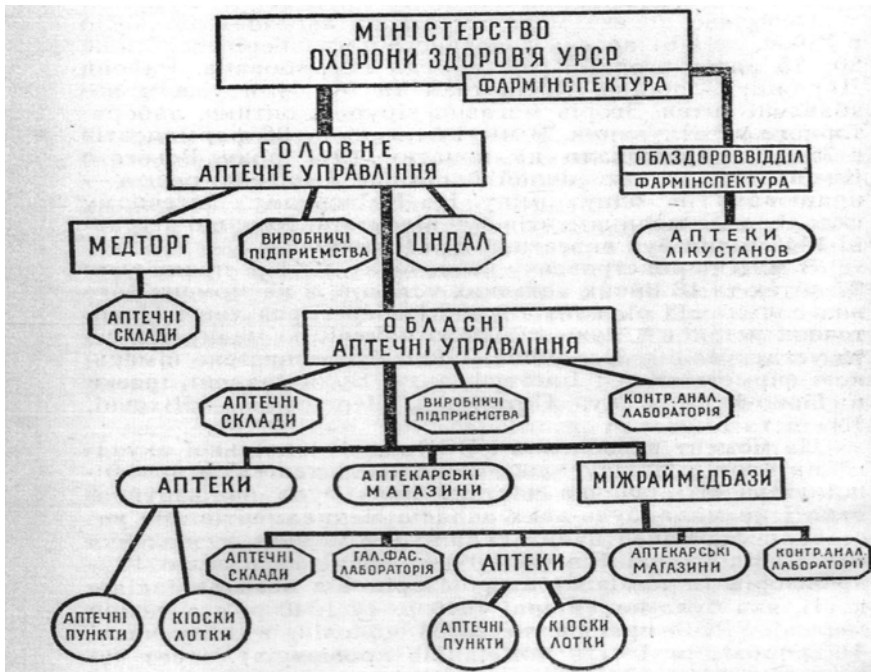

Рис. 3. Організаційна структура управління аптечною мережею УРСР у 1943–1953 рр.

Обласні аптекоуправління було організовано в кожному обласному центрі. У їх підпорядкуванні були аптечні склади, контрольно-аналітичні лабораторії, галенові та інші виробництва, ремонтні майстерні, аптеки та аптекарські магазини [1, 8, 15]. У цей час було створено міжрайонні медичні бази. Окрім аптек системи аптекоуправління існували ще й аптеки при лікувальних закладах на бюджетному фінансуванні. Ці аптеки обслуговували потреби лікувальних закладів, вони також відпускали ЛЗ населенню за плату. Кількість аптек такого типу становила: у 1923–1924 рр. – 1 871, у 1925–1926 рр. – 1 982, у 1927–1928 рр. – 2 679.

В подальшому всі урядові постанови спрямовано на державну монополізацію торгівлі медикаментами. Рада Народних комісарів УРСР 1 вересня 1935 р. прийняла постанову «Про торгівлю медикаментами в УРСР». В постанові передбачено, що вся торгівля медикаментами, перев'язочними матеріалами й іншими аптечними товарами має здійснюватися виключно аптекоуправлінням України та його обласними відділеннями через їхню аптечну мережу. Відповідною постановою РНК УРСР доручено Наркомздором'я ввести в дію аптечну таксу. Безкоштовний відпуск ліків хворим цією постановою було припинено [8]. Постановою Уряду також було передбачено створення аптечних пунктів при всіх лікарняних дільницях і фельдшерсько-акушерських пунктах [8, 9]. На 01. 01. 1936 р. в республіці працювало 267 аптечних пунктів, які відпустили сільському населенню ЛЗ і виробів медичного призначення на суму 8,4 млн. руб., а на 01. 01. 1941 р. їх вже функціонувало 5 360 і товарообіг за 1940 р. становив 17,7 млн. руб.

У вересні 1939 р. західні області (Закарпатська, Львівська, Тернопільська, Волинська, Рівненська) возз'єдналися з УРСР.

Через недовгий час всі аптеки цих областей було також націоналізовано.

В період Великої Вітчизняної війни, коли територія УРСР була окупована, більшість аптек і аптечних установ було зруйновано або знищено.

Головне аптекоуправління УРСР було евакуйовано в м. Енгельс Саратовської області, а обласні аптекоуправління припинили своє функціонування. Частина ЛЗ та деякий інструментарій були евакуйовані в міста Уфу, Чкалов, Омськ, Саратов, Свердловськ. Значну частину медичних товарів передано військовим частинам [1, 8, 9].

Забезпечення ЛЗ населення, яке знаходилося на окупованій території України, здійснювали через деякі аптечні склади, в яких залишилися запаси медикаментів. Слід зазначити, що фармацевтичні працівники брали участь в антифашистському підпіллі, допомагали партизанам медикаментами і перев'язувальними матеріалами.

Так, наприклад, в Житомирській області велику допомогу в забезпеченні партизан ЛЗ надавав Г. С. Протасевич – керуючий обласним аптекоуправлінням [8]. Фармацевти аптеки № 30 селища Потіївка Ткачук В. А., Пилипчук Г. І. регулярно передавали партизанам медикаменти [7]. Працівники аптеки м. Ніжин Чернігівської області систематично поставляли партизанським загонам медикаменти та перев'язувальні матеріали [8]. Здійснював передачу медикаментів партизанам провізор І. М. Кравченко у м. Вінниця [8, 9].

В окремих публікаціях йдеться про допомогу медикаментами під час другої світової війни і воїнам УПА. Зокрема Роман Мороз – лікар, якому підпорядковувався аптечний склад в м. Тернополі повідомляє, що на прохання керівництва місцевої організації УПА він відпускав медикаменти і перев'язочні засоби [12]. Проте, за об'єктивних причин, ця сторона діяльності висвітлена в літературі недостатньо.

Під час Другої світової війни німецькі окупанти розграбували аптечну мережу та знищили велику кількість аптек. Із 2 449 аптек, 5 360 аптечних пунктів, 520 аптечних магазинів, 40 контрольно-аналітичних лабораторій, 43 аптечних складів, 70 виробничих підприємств, що функціонували на початку 1941 р., на момент звільнення України залишилось тільки 15 аптек.

За даними публікацій, збитки, які було нанесено аптечному господарству під час війни, становили 290 млн. руб. [8, 9].

Після звільнення української землі від окупантів розпочалося відновлення аптечної мережі. Вже у лютому 1943 р., після звільнення від окупантів Харківської і Луганської областей, розпочинається робота по відновленню всієї структури аптечної справи в країні. У середині 1944 р. торговий відділ Головного аптечного управління було реорганізовано в республіканську контору «Медторг», якій було передано дві аптечні бази республіканського значення. На новостворену організацію покладалися завдання по організації постачання і торгівлі медикаментами й іншими медичними товарами. Відновлено діяльність обласних аптекоуправлінь та інституту удосконалення провізорів. За 1945 р. було відкрито 171 аптеку, 358 аптечних пунктів і інших підприємств роздрібної торгівлі.

Дані про відбудову аптечної мережі у 1943–1948 рр. наведено в таблиці.

Т а б л и ц я

Динаміка відбудови аптек у період 1943–1948 рр.

Роки	Кількість аптек, шт			Щорічний приріст
	міських	сільських	усього	
1943	196	303	499	–
1944	680	957	1 637	1 129
1945	729	1 114	1 843	206
1946	846	1 233	2 079	236
1947	958	1 331	2 289	210
1948	986	1 451	2 437	148

Організаційну структуру управління аптечною мережею у 1953–1960 рр. подано на рис. 4.

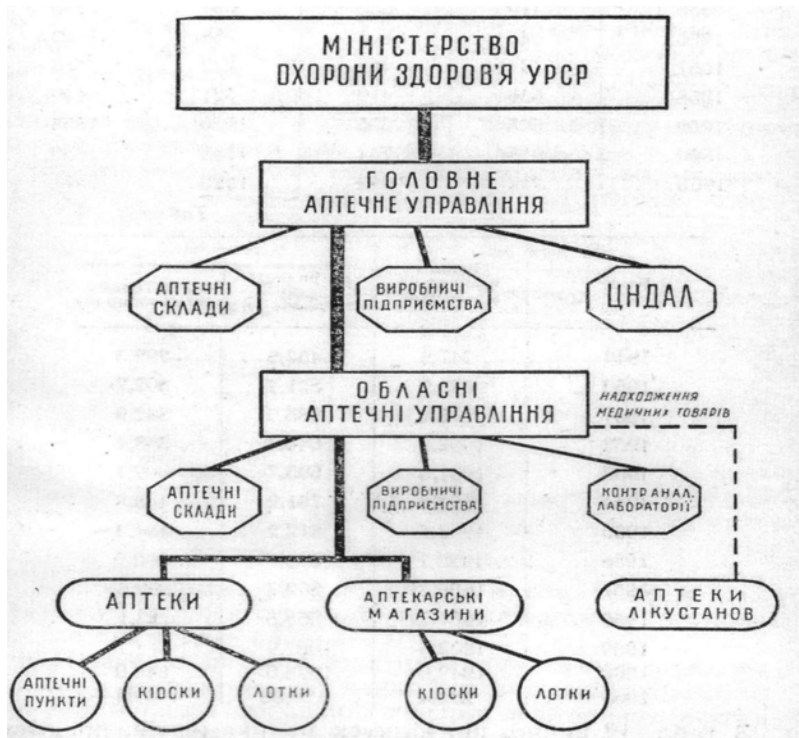

Рис. 4. Організаційна структура управління аптечною мережею УРСР у 1953–1960 рр.

Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів УРСР від 10 січня 1960 р. № 58 «Про заходи по подальшому поліпшенню медичного обслуговування та охорони здоров'я населення СРСР» було передбачено конкретні заходи щодо значного збільшення виробництва ЛЗ. Передбачалось збільшення виробництва медикаментів та виробів медичного призначення в 3,5 раза, зокрема збільшення потужностей по виробництву пеніциліну у 4,8 раза, стрептоміцину – у 5,5 раза, лівоміцетину – у 5 разів, антибіотиків тетрациклінового ряду – в 13 разів, анальгін – в 3 рази, кофеїну – в 7 раз, новокаїну – в 3,3 раза, сульфадимезину – у 5,6 раза.

Як засвідчують дослідження, проведені організаційні та практичні заходи щодо удосконалення управління та збільшення виробництва важливих фармацевтичних препаратів сприяли поліпшенню забезпечення населення і лікувальних закладів ЛЗ.

Успішно використовується досвід попередніх фармацевтичних поколінь в налагодженні ефективної системи управління і організації забезпечення населення лікарськими засобами, відновлюються соціальні функції роботи аптечної мережі [2, 3, 4, 5, 7].

У майбутньому українській фармації необхідно буде пройти через подальші зміни в структурі аптечної мережі та удосконаленні управління аптечною справою і, що дуже важливо, через набуття нових знань провізорами і фармацевтами для роботи в нових історичних та суспільно-економічних умовах [11, 17].

Висновок

Досліджено стан розвитку аптечної служби в Україні в довоєнний та воєнний час і в період післявоєнної відбудови економіки країни за 1930–1960 рр. Показано, що удосконалення структури управління аптечною мережею та збільшення виробництва медикаментів на промислових підприємствах сприяли поліпшенню забезпечення населення лікарськими засобами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Борисюк Ю. Г.* Аптечное дело в Украинской ССР. – К.: Изд. ГАПУ МЗ УССР, 1958. – 134 с.
2. *Борищук В. О.* Значення професійної спадщини Н. С. Московець – видатного організатора аптечної справи, для подальшого розвитку фармацевтичної галузі України // Фармац. журн. – 2007. – № 6. – С. 57–64.
3. *Борищук В. О.* Федір Кирилович Доманюк у діалозі з сучасністю: особистість організатора аптечної справи Рівненщини // Там само. – 2004. – № 3. – С. 9–15.
4. *Борищук В. О.* Професійна спадщина М. Ф. Іваницької – на службі фармації // Клін. фармація, фармакотерапія та медична стандартизація. – 2009. – № 1–2. – С. 143–147.
5. *Борищук В. О. В. П. Шершун* – талановитий організатор аптечної справи і видатна особистість // Там само. – 2009. – № 3–4. – С. 94–98.
6. *Богатирьова Р. В., Спіженко Ю. Г., Біловол О. М. та ін.* // Історія фармації України. – Харків: Прапор, 1999. – 762 с.
7. *Борищук В. О.* Віталій Арсентійович Ткачук. – К.: Фенікс, 2013. – 159 с.
8. *Губський І. М., Бушкова М. Н., Яковець Н. І.* Аптечное дело в Украинской ССР. – К., 1958. – 207 с.
9. *Губський І. М.* Аптечна справа в УРСР. – К.: Здоров'я, 1964. – 135 с.
10. *Голяченко А. О., Романюк В. М.* Проблеми української історії медицини та фармації // Вісн. соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2002. – № 1. – С. 83–85.
11. *Загорій Г. В., Пономаренко М. С., Чертков Ю. І.* Аптечна машина продажів. – К.: «ФММ», 2012. – 488 с.
12. *Мороз Р.* Моя поміч УПА / Літопис Української повстанської армії. – Торонто-Львів, 1992. – Том XXIII. – 394 с.
13. *Мельниченко А. К.* Основа развития аптечного дела в СССР в послевоенный период: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. – М., 1963.
14. *Сятиня М. Л.* Фармацевтична справа в Україні: минуле, сьогодення, день прийдешній. – К., 1998. – 335 с.
15. *Сятиня М. Л.* Історія фармації. – Львів, 2002. – 633 с.
16. Фармацевтична енциклопедія / Під ред. *В. П. Черних.* – К. Моріон, 2010. – 1632 с.
17. *Чертков Ю. І., Загорій Г. В.* Чему не учат в медицинском ВУЗе. – К.: ТОВ Доктор-медиа, 2009. – 252 с.

Надійшла до редакції 03. 08. 2014.

*В. А. Борищук¹, А. С. Соловьев¹, Г. В. Загорий¹, Т. М. Краснянская², И. В. Клименко¹, С. В. Аугунас¹,
О. В. Кирпач¹, Р. И. Батталова¹*

¹ *Национальная медицинская академия последипломного образования имени П. Л. Шупика, г. Киев*

² *Украинская военно-медицинская академия, г. Киев*

ИСТОРИЧЕСКИЙ ГЕНЕЗИС РАЗВИТИЯ АПТЕЧНОГО ДЕЛА В УКРАИНЕ НА РАЗНЫХ ЭТАПАХ ЕЕ ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО И ГОСУДАРСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

С О О Б Щ Е Н И Е П

ИССЛЕДОВАНИЕ ПЕРИОДА 1930–1960 ГГ.

Ключевые слова: организационная структура, аптечное строительство, аптечное дело, исторический генезис

А Н Н О Т А Ц И Я

В период индустриализации, которая осуществлялась в бывшем СССР, составной частью которого являлась Украина, а также в военный и послевоенный период украинская фармация выполняла важнейшие социальные функции и обеспечивала потребность общества.

Целью работы были исследования состояния и развития аптечной службы, организационных форм лекарственного обслуживания населения в сложнейшие периоды страны и в послевоенный период восстановления народного хозяйства.

Для достижения поставленных целей использовались источники литературы, данные публикаций в фармацевтических изданиях, архивные материалы, методы структурно-логического анализа, статистические данные.

Установлено, что в исследуемом периоде в аптечной сети состоялись существенные изменения в управлении лекарственным обеспечением, исторически значимым было создание централизованного органа управления аптечной службой – Всеукраинского аптечного управления, которое затем было реорганизовано в Главное аптечное управление. Это способствовало успешному развитию аптечной службы в республике.

В период немецко-фашистской оккупации большинство аптек было уничтожено, население практически оставалось без лекарственной помощи, многие фармацевтические работники участвовали в подполье и оказывали помощь партизанам и воинам УПА.

Убытки, нанесенные аптечной службе Украины во время войны, составляли 290 млн. руб. В послевоенные годы правительством был принят ряд постановлений по восстановлению и развитию аптечной службы, увеличению производства лекарственных средств на промышленной основе. Количественно аптечная сеть была восстановлена к началу 50-х годов прошлого столетия.

V. A. Borishchuk ¹, A. S. Solovyev ¹, G. V. Zagoriy ¹, T. M. Krasnyanskaya ², I. V. Klymenko ¹, S. V. Augunas ¹,
A. V. Kyrpach ¹, R. I. Battalova ¹

¹Shupyk National Academy of Post-graduate Education, Kyiv

²Ukrainian military medical academy, Kyiv

HISTORICAL GENESIS IN ESTABLISHMENT OF PHARMACEUTICAL BUSINESS IN UKRAINE IN AN DIFERENS STAGES OF ITS SOCIAL-ECONOMIC AND POLITICAL DEVELOPMENT

PART II

STUDY OF THE PERIOD 1930–1960

Key words: organizational structure, pharmaceutical development, pharmaceuticals, historical genesis

ABSTRACT

During the period of industrialization, which was carried out in the former USSR, where Ukraine was one of the integral part and as well as in wartime and postwar period Ukrainian pharmacy performed an important social functions and provided needs of society.

The aim of the study was an observation of the situation and development of pharmacy services, organizational forms of providing the population with medicine in the most difficult periods for country and in the post-war period of reconstruction of the national economy.

In order to achieve these goals the literary sources and data publications in pharmaceutical magazines were studied, archival materials, methods of structural and logical analysis, statistical data were also used.

Found, that in this period pharmacy chain undergo significant transformation in the management of pharmaceutical benefits. Historically significant was the foundation of a centralized regulatory body of pharmacy – All-Ukrainian pharmacy Administration, which later was reorganized to the Main Pharmacy Administration. This promote successful development of pharmacy services in republic.

During the Nazi occupation most pharmacies have been destroyed, the population didn't have almost any medication assistance, a lot of pharmacists participated in underground resistance and helped guerrilla members and soldiers of the UPA.

Losses, which the pharmacy service of Ukraine were undergo during the war was 290 million rubles. In the postwar years, the government adopted a number of resolutions on the reconstruction and development of pharmacy service, an increase in the production of medicine on an industrial basis. Quantitatively, the pharmacy chain was restored to the early 50-ies of the last century.

Електронна адреса для листування з авторами: rms2054980@yandex.ua